

Az arányosságról a 2014-es parlamenti választás után

A magyar választási rendszer 2011-es átalakítása során a szisztéma vegyes jellegének megtartása mellett jelentős változások történtek a mandátumallokációs mechanizmusban. A korábbi 386-ról 199-re csökkent a parlamenti létszám, a 176 egyéni kerületből 106 lett, megszűntek a területi listák és az önálló kompenzációs lista, a választás egyfordulósá vált. Az új szisztéma vizsgálata során szűk egy évvel a választások előtt azt a hipotézist állítottuk fel, hogy a rendszer aránytalanságra való hajlama a korábbihoz képest növekedett.¹ Ezt a feltételezést egy, az akkor aktuális közvélemény-kutatási eredmények alapján kalkulált bemeneti adatokkal feltöltött, modell segítségével ellenőriztük. Ezek az előzetes számítások igazolták a hipotézist, a kapott eredmények alapján számított arányossági mutatók rendre magasabbak voltak, mint a korábbi választási években. A kialakult aránytalanság forrását keresve a modellben három belső és egy külső tényezőt azonosítottunk. A belső tényezők: 1. az egyéni és listás mandátumok arányainak megváltozása, 2. a győztesnek járó "premieráció" bevezetése, 3. az önálló kompenzációs lista megszüntetése. Külső – a mandátumallokációs mechanizmuson kívül eső – tényezőként a pártok erőviszonyainak országos és kerületi szintű alakulását határoztuk meg. Az itt ismertetett, már nem fiktív, hanem a 2014-es valós adatok alapján készült modellszámítások alátámasztják azt a feltételezést, hogy az általunk kiemelt három elem valóban növeli a rendszer aránytalanságra való hajlamát, ennek mértéke pedig – mint minden esetben – jelentősen függ a negyedik, külső tényező alakulásától.

Módszertan

Annak vizsgálatára, hogy a választott elemek közül melyik milyen mértékben hat az eredmények torzulására, három modellt építettünk fel. Ezek bementi adataiként a

¹ Álláspontunkat „A magyar választási rendszer átalakulásának közjogi kihívásai” című tudományos konferencián (2013. június 7. Budapest) „Egy unortodox megoldás: a parlamenti választás új kompenzációs szisztémája” c. előadásban ismertettük.

2014-es választás eredményeit használtuk² és bizonyos elemeket kiemeltünk a rendszerből, míg másokat hozzáadtunk. Mivel hipotézisünk az volt, hogy az új szisztéma aránytalanságra való hajlama a korábbihoz képest növekedett, ezért olyan átalakításokat végeztünk, amelyek a régi rendszerhez közelítik az újat. Célunk nem az volt, hogy egy új, arányosabb választási szisztémát alkossunk, hanem az, hogy a bevezetett elemek torzító hatását felmérjük.

Az ismertetett négy tényezőt első körben önálló modellekkel vizsgáltuk, annak érdekében, hogy saját hatásaik is vizsgálhatóak legyenek. Ezek az önálló hatások azonban csak "laboratóriumi" körülmények között tapasztalhatóak. A gyakorlatban ezek az elemek egymással folyamatos kölcsönhatásban állnak, egymás hatását erősítik vagy gyengítik. Erre jó példa, hogy az egyéni mandátumok arányának növekedése felerősíti a pártok erőviszonyainak torzító hatását: a támogatottság szélsőséges eltérései az egyéni ágon jelennek meg leginkább, amely a prémiumvoksok bevezetése miatt még hangsúlyosabbá vált. A prémiumvoksok megnövelik az országos listára érkező szavazatok számát, ezzel "felhívítják" azt, gyengítve a töredékszavazatok kompenzációs potenciálját. Ezt a potenciált korlátozza az önálló kompenzációs lista megszüntetése is, amely viszont a listás mandátumszám csökkenése miatt indokolt lépés. Tehát "Minden összefügg mindennel", ezért a rendszer eredménytorzító hajlamának megértéséhez nem csak külön-külön, hanem együttesen is meg kell vizsgálnunk a tényezők hatását.

Az arányossági mutatók számításánál mind a korábbi, mind a 2014-es választás esetén a listás szavazatarányokat használtuk. Elsősorban a korábbi választási rendszer kétfordulós jellegéből adódóan volt szükség erre az egyszerűsítésre az 1990 és 2010 közötti időszakban. Annak érdekében, hogy módszertanilag következetesek maradjunk az összehasonlítás során, az indexek számításakor ezt az eljárást használtuk, még akkor is, ha az új szisztémában már nem okozna problémát az egyéni és listás eredmények együttes alkalmazása sem. A listás szavazatarányok jellemzően jól kifejezik az elsődleges választói preferenciákat, az egyéni voksok kihagyásának gyakorlata pedig általánosan elfogadott, ráadásul az index értékét sem módosítja számottevő mértékben.

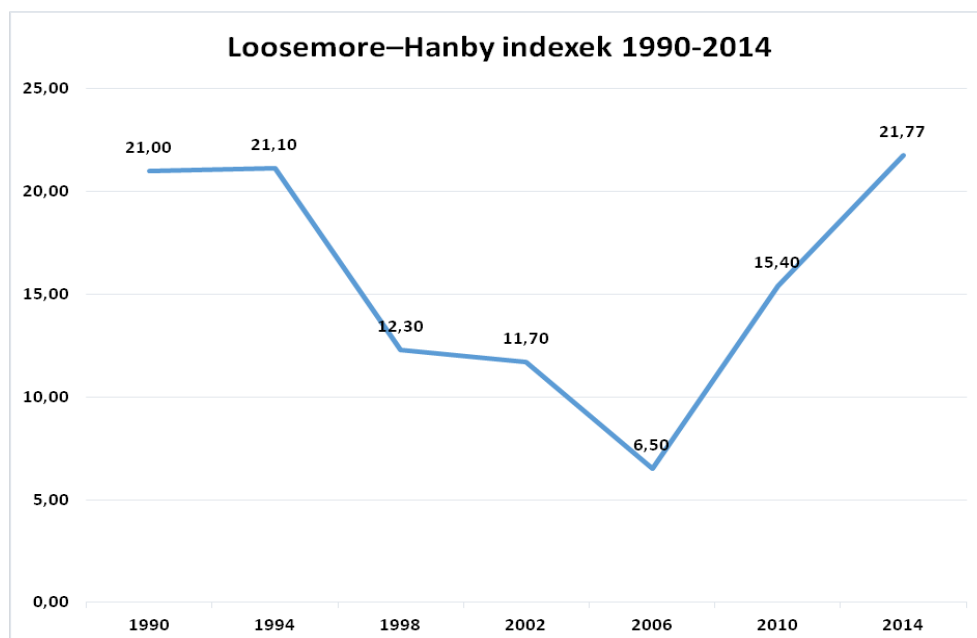
Arányosság 2014-ben

Áttekintve Loosemore–Hanby indexeket³ az 1990-es választástól kezdve, azt látjuk, hogy a 2014-es a legmagasabb érték, mely az eredményt a fokozottan aránytalan

² A hivatalos választási adatok forrása a Nemzeti Választási Iroda honlapja: http://valasztas.hu/hu/ogyv2014/861/861_0_index.html Az itt található alapadatokból kiindulva végeztük a modellszámításokat.

³ A Loosemore–Hanby index (általánosan elfogadott jelölése D) az egyik legismertebb arányossági mutató. Informál az eredmény egészének proporcionalitásáról. Kiszámítása: az egyes pártok szavazat- és mandátumarányai közötti különbségek abszolút értékeit összegezzük és osztjuk kettővel. Az index azt mutatja meg, hogy a teljesen arányos képviselőhöz képest (amikor az eredménye nulla), az adott választáson a mandátumok hány százaléka van „rossz helyen”. A különböző arányossági mutatókat magyar nyelven részletesen bemutatja: Fábíán – Kovács (1998) 47-56. o.

kategóriába sorolja.⁴ Az 1990-es és 1994-es érték megközelíti a 2014-es mutatót, majd az aránytalanság mértéke 2006-ig folyamatosan csökken.

1. ábra: Loosemore–Hanby indexek 1990–2014. Forrás: saját szerkesztés

Ennek oka alapvetően a már említett külső tényező alakulásában keresendő. Az évek során ugyanis egyrészt az egyéni kerületek úgymond "beálltak", vagyis a politikai erők támogatottsága kerületi és országos szinten is stabilizálódott. Hasonló arányban voltak jobbra és balra billenő választókerületek, amelyek jótékonyan hatottak az arányosságra – ez az a jelenség, amelynek például az Egyesült Királyság tisztán egyéni választási rendszere is köszönheti az eredmények mérsékelt aránytalanságát. Emellett a pártrendszerben megindult a koncentráció, a küszöb alatti pártokra leadott voksok aránya – amely az első két választáson még jelentősen hozzájárult az aránytalansághoz – töredékére csökkent. Azonban a Fidesz–KDNP domináns pozíciója és a vele szemben álló politikai erők relatív – elsősorban 2002-2006-hoz viszonyított – megosztottsága olyan erőviszonyok kialakulását eredményezte az egyéni kerületekben, amelyek a felvázolt három tényezők keresztül az arányosság ellen hatnak.

A külső tényezővel szemben a három belső elem meglehetősen jól modellezhető hagyományos eszközökkel. Miután a kiinduló hipotézisünket a Loosemore–Hanby

⁴ Az általánosan elfogadott besorolás szerint a 0-5 % közötti Loosemore–Hanby index arányos, 5-10 % között mérsékelt arányos, 10-15 % között mérsékelt aránytalan, 15 % felett pedig fokozottan aránytalan eredményt jelez.

index alakulása megerősítette, arra kell választ keresnünk, hogy az azonosított három tényező jelentős mértékben járult-e hozzá a tapasztalt aránytalanság kialakulásához.

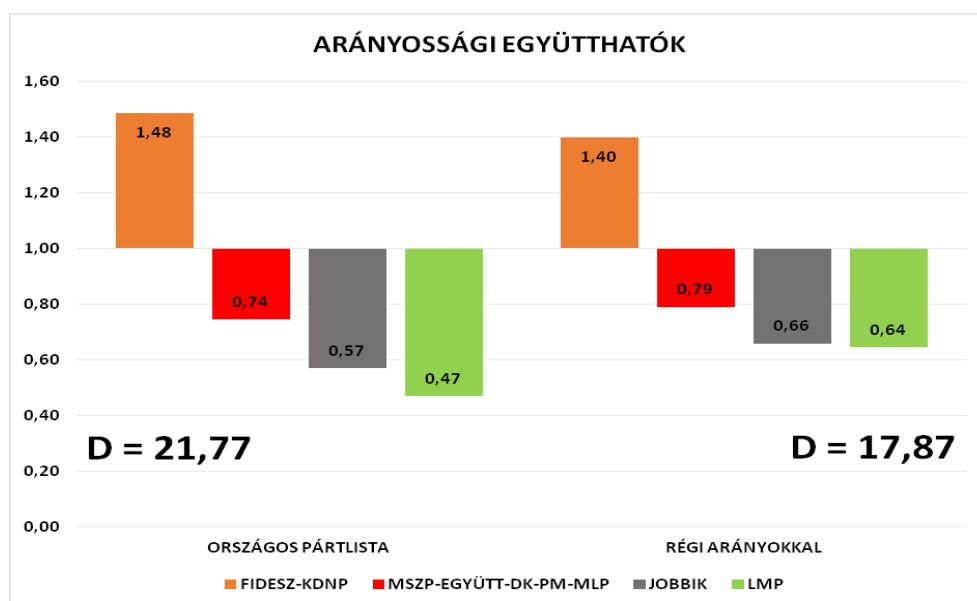
A külső tényező

A már említett külső tényezőt, a pártok erőviszonyainak alakulását független változóként kezeltük a vizsgálat során, hiszen a 2014-es választási eredmények adottak voltak. Érdekes feladat lenne tetszés szerint változtatni a bemeneti adatokat annak érdekében, hogy e tényező hatását vizsgáljuk, azonban szilárd tudományos következtetésekre nehezen juthatnánk vele, hiszen a vizsgálható esetek száma gyakorlatilag végtelen. Abban az esetben például, ha minden szavazó ugyanarra a jelöltre és pártlistára voksol, ez a politikai erő nyilván elnyeri a mandátumok 100%-át. Ez egy tökéletesen arányos választási eredmény bármilyen szisztémában, viszont nem nyújt hasznos információt a rendszer működéséről. Kevésbé irreális eredmények esetében is javulhat az arányosság, 1990 és 2010 között jól megfigyelhető, hogy a pártrendszer koncentrációja, a bipoláris politikai tér kialakulása hogyan javított úgy az indexeken, hogy közben a szisztéma változatlan maradt. A politikai erőviszonyok hatásának vizsgálatára egy olyan megoldást ismerünk, amellyel hasznos eredményekre juthatunk, mégpedig azt, hogy egy korábbi, például a 2014-esnél szorosabb választás adatait futtatjuk le az új rendszer modelljén. Ez azonban komoly erőforrásokat igénylő megoldás az egyéni kerületek átalakítása miatt. A pártok erőviszonyainak hatását nem szabad alábecsülni, de ez nem változtat azon, hogy a konkrét mandátumallokációs mechanizmusnak jelentős befolyása van az arányosság alakulására, ezért a három belső elemet nem csak lehet, de célszerű is önmagában megvizsgálni.

Belső tényezők

1. Az egyéni és listás mandátumok arányának megváltozása

A korábbi magyar választási rendszerben az egyéni választókerületben megszerezhető 176 mandátum az összes parlamenti hely 45,6%-át tette ki, az új szisztémában ez az arány 53,3%-ra nőtt. E tényező hatásának kimutatásához egy olyan modellt készítettünk, amelyben megnöveltük a listán megszerezhető mandátumok számát olyan mértékben, hogy a korábbi arányokat visszaállítsuk. Miközben a választási rendszer minden más elemét változatlanul hagytuk, az így felálló 232 fős parlament esetében a 2014-es Loosemore–Hanby index 21,77-ről 17,87-re csökkent.

2. ábra: Arányossági együtthatók⁵ a korábbi egyéni–listás mandátumarányok visszaállítása után. Forrás: saját szerkesztés

A 2. ábra mutatja, hogyan változott a pártok alul, illetve felülreprezentáltsága az eredeti eredményekhez képest. A rendszer így is jelentősen felülreprezentálja a legerősebb pártot, a kisebb politikai erők alulreprezentáltsága viszont mérséklődik. A FIDESZ–KDNP abszolút többséget szerezne ebben a fiktív szisztémában is 146 mandátummal (62,39%), de nem rendelkezne kétharmados felhatalmazással. Az MSZP–Együtt–DK–PM–MLP 47 (20,26%), a Jobbik 31 (13,36%), az LMP 8 (3,45%) képviselőt küldene így a parlamentbe.

Az, hogy ez az aránytalanító tényező a rendszer részévé vált, több okra is visszavezethető. A vélt vagy valós pártpolitikai indoktól függetlenül az egyéni kerületek kialakításának két kemény korlátja van. Az egyik az, hogy miközben a kerületi népességszámnak többé-kevésbé meg kell egyeznie, a kerületek nem léphetik át a megyehatárokat. A másik az a politikai ígéret, amely a választási rendszer teljes átalakítását is szükségessé tette: a parlamenti létszám csökkentése 199 főre. Ezek az előzetes követelmények a magyar választókerületek teljes átrajzolását és a mandátumallokáció megváltoztatását vonták maguk után. Ilyen feltételek mellett –

⁵ Az arányossági együttható egy párt mandátum- és szavazatarányának hányadosa, tökéletes arányosság esetén értéke így 1,00 – ez alatt alul-, fölötté felülreprezentált helyzetet mutat. Jól jelzi, hogy aránytalan képviselő esetén mely pártok a „nyertesek” illetve a „vesztettek”. Ugyanakkor nem érzékelteti az eredmény egészének arányosságát, mert nem érzékeny a pártok „mértetére”: 60%–30% illetve 6%–3% mandátum- és szavazatarány esetén értéke egyaránt 2,00. Ezért általában a Loosemore–Hanby indexszel együtt alkalmazzák egy választási eredmény elemzésére.

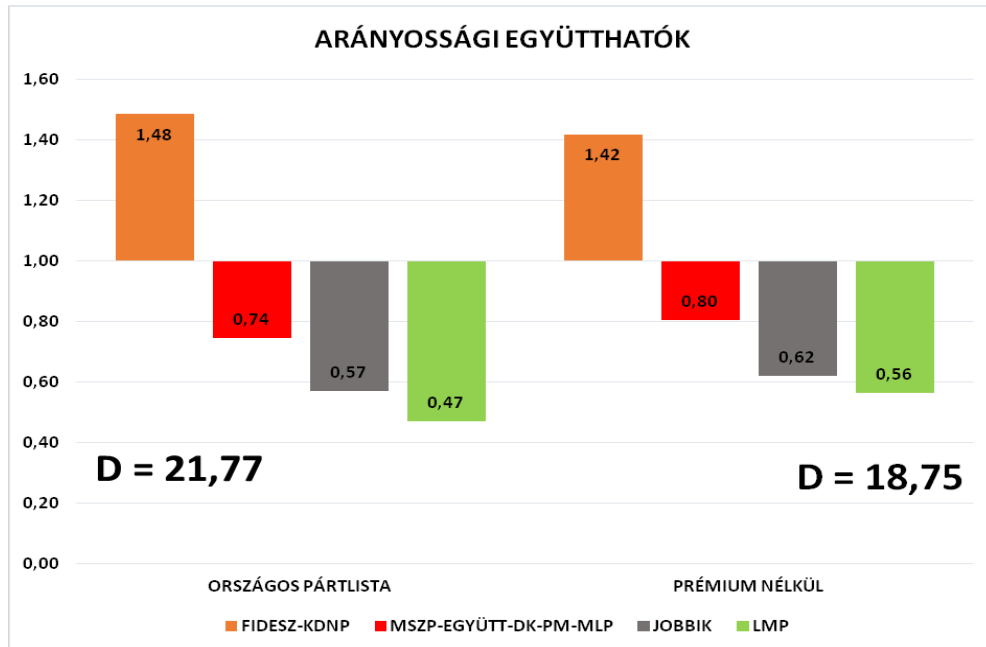
elsősorban az olyan kis megyék miatt, mint például Nógrád – több vagy kevesebb kerület létrehozása nehezen vagy egyáltalán nem megoldható. Fontos továbbá, hogy az egyéni ág súlyának növelése a legszorosabban összefügg a negyedik, külső tényezővel, ugyanis felerősíti a pártok közötti erőviszonyok megváltozásának hatását. Ráadásul a prémiumvoksok szintén az egyéni győztest értékelik fel, ami tovább fokozza ezt a hatást.

2. A premizációs voksok bevezetése

Sokat vitatott eleme az új rendszernek a győztesnek járó prémiumvoksok bevezetése. A győztes jelölt pártjának listája ugyanis megszerzi az első és a második legtöbb voksot szerző jelölt szavazatkülönbségének eggyel csökkentett számú szavazatát, amely a töredékszavazatokkal együtt az országos listára kerül. A választási törvény ezeket a voksokat szintén töredékszavazatoknak nevezi⁶, ez azonban szakmailag pontatlan. Töredékszavazatnak ugyanis a mandátumot nem eredményező voksok tekinthetőek, ezek a szavazatok azonban azon túl, hogy felkerülnek a listára is, előzetesen már mandátumhoz segítettek egy jelöltet. Emiatt szerencsésebbnek tartjuk a prémiumvoks megnevezést, az eljárást pedig premizációnak gondoljuk – mintegy ellenpontjaként a kompenzációnak és a töredékszavazatoknak. A premizáció és a kompenzáció egymással szemben, egymást kioltó mechanizmusokként is működhetnek bizonyos esetekben. Nehezen magyarázza ennek az új elemnek a bevezetését az az érv, hogy a stabil kormányzóképeség biztosításának érdekében van rá szükség. Egyrészt szoros egyéni kerületi eredmények esetén a hatása a zérushoz konvergál és csak olyan esetekben erős, amikor egy párt domináns pozícióban van.⁷ Elképzelhető persze az eredmények olyan alakulása, ahol épp a premizáció segíti a kormánytöbbség kialakulását, de ez néhány speciális forgatókönyv esetén lehet így, általánosságban bevezetése indokolatlan és arányossági szempontból kifejezetten káros. Ceteris paribus kiemelve a rendszerből a prémiumvoksokat olyan eredményt kapunk, mely szerint a Fidesz–KDNP továbbra is stabil többséggel (127 mandátum – 63,82%) alakíthat kormányt, kétharmados felhatalmazással nem rendelkezik, azonban újra mérséklődik az aránytalanság. Az MSZP-Együtt-DK-PM-MLP 41 (20,6%) képviselői helyet szerezne, a Jobbik 25-öt (12,56%), az LMP 6-ot (3,02%). Az eredeti 21,77-ről a Loosemore–Hanby index 18,75-re csökken. A változás majdnem olyan jelentős, mint az egyéni-listás arányokat „visszaállító” modellszámítás eredménye szerint. Azonban ahhoz képest inkább a Jobbik és az LMP alulreprezentáltsága mérséklődött, hiszen e két párt nem nyert egyéni mandátumot, így prémiumszavazatokat sem szereztek.

⁶ 2011. évi CCIII. törvény az országgyűlési képviselők választásáról 15 § (1) b) http://valasztas.hu/hu/ovi/23/23_1_20.html

⁷ A prémiumvoksok mennyisége attól függ, mekkora előnnyel nyernek a jelöltek az egyéni kerületekben. Kiegyenlített verseny esetén a különbség az első két jelölt között várhatóan kisebb, így kevesebb a prémium szavazat is. Abban az elméleti esetben, ha mindenhol csak egy szavazat különbséggel nyer a győztes, a rendszerben nem jelenik meg egy prémiumvoks sem.

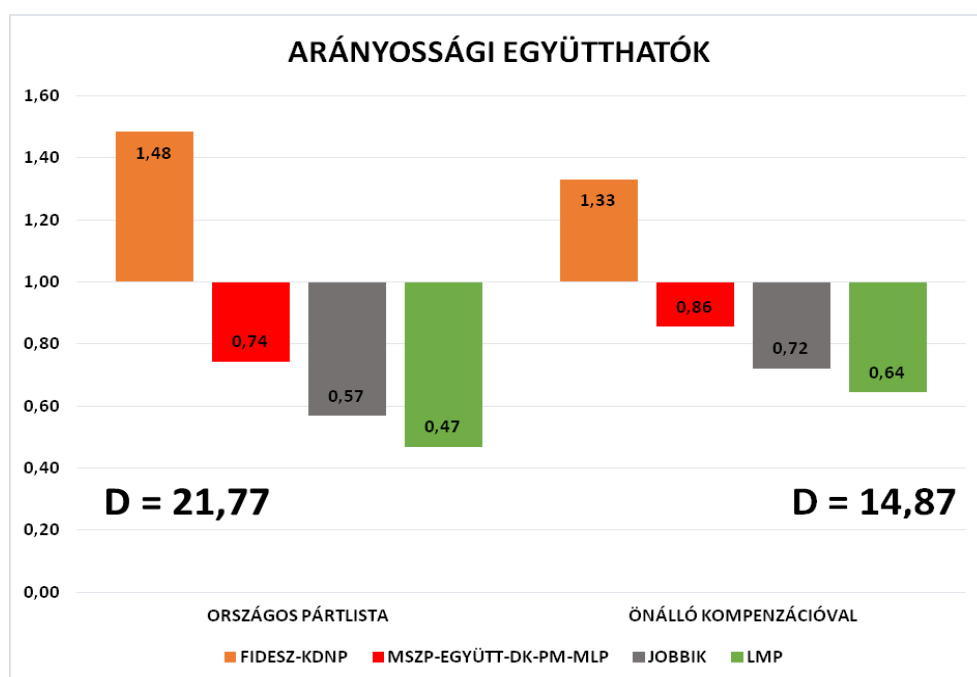
3. ábra: Arányossági együtthatók prémiumvoksok nélkül. Forrás: saját szerkesztés

3. Az önálló kompenzációs lista megszüntetése

A korábbi szisztémához képest jelentősen egyszerűsödött a listás ág struktúrája. A területi listák, amelyek az aránytalanság egyik fő forrását jelentették, kikerültek a rendszerből és helyettük egy olyan országos lista került bevezetésre, amelyre a közvetlenül leadott szavazatok mellett a töredék- és prémiumvoksok érkeznek. A hipotézisünk ebben az esetben az volt, hogy a listák összevonása nagy mennyiségű szavazattal "felhígítja" a töredékszavazatokat, ezzel csökkentve a kompenzációs potenciált a rendszerben, ami az aránytalanság növekedéséhez vezet. Az arányos ágat érintő komplex átalakítás miatt azonban ez az elem több okból sem modellezhető önmagában. A 93 listás mandátumhoz külön kompenzációs és közvetlen listát állítani értelmetlen, ugyanis az alacsony magnitúdó⁸ miatt "amit nyerünk a réven, azt

⁸ A körzeti magnitúdó az egy mandátumallokációs egységben elosztható képviselői helyek száma. Értéke minél kisebb, annál nehezebb illetve akár kizárt is lehet a képviselői helyek arányos elosztása. Egyéni kerületeinkben a magnitúdó 1, és ezt a mandátumot lehetetlen arányosan odaítélni (azt az esetet kivéve, ha az összes szavazatot ugyanaz a jelölt kapja). Az előző szisztémában a területi választókerületeket jelentő megyékben a magnitúdó értéke 4 és 14 között változott, a megyék többségében 4-5-6 volt, csak Budapestnek jutott 28 mandátum. Könnyű belátni, hogy valóságos választási helyzetben még 6

elveszítjük a vámon", az arányos mandátumelosztás nem működik megfelelően ilyen körülmények között. A prémiumvoksok pedig túlzottan felhígítanák az önálló listát is, ezzel kioltanák a kompenzációs hatást. Ezért ahelyett, hogy külön vizsgálnánk ennek a tényezőnek a hatását, olyan modellt készítettünk, amelybe mindhárom elemet beépítettük. Megnöveltük a teljes mandátumszámot 232-re, ezzel visszaállítva a korábbi egyéni-listás arányokat, kiiktattuk a prémiumvoksokat, valamint önálló kompenzációs listát alkottunk és így futtattuk le a 2014-es adatokat. A 126 listás parlamenti helyből 86 az országos listán, 40 a kompenzációs listán került kiosztásra. Ez a modell a három belső tényező együttes hatását mutatja ki. Az így kalkulált Loosemore–Hanby index 21,77-ről 14,87-re csökkent. Az eredeti eredmények aránytalanságát tehát 7 százalékponttal, mintegy kétharmadára csökkentettük.

4. ábra: Arányossági együtthatók önálló kompenzációs listával, a korábbi egyéni-listás arányok mellett, prémiumvoksok nélkül. Forrás: saját szerkesztés

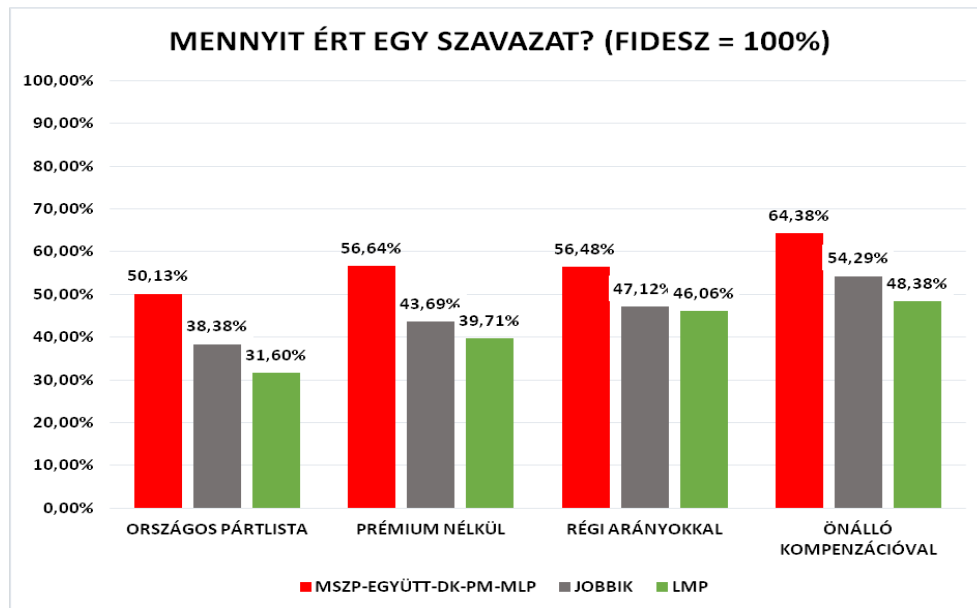
A FIDESZ–KDNP ebben az esetben is stabil többséggel, de kétharmad nélkül alakíthatna kormányt, a 232 parlamenti helyből 139-et (59,91%) szerezne meg. Az MSZP-Együtt-DK-PM-MLP szövetség 51 (21,98%) mandátumot nyerne, a Jobbik 34-et (14,66%), az LMP 8-at (3,45%). Az aránytalánító tényezők kiiktatása mellett is képes

mandátum arányos elosztása is kevésbé valószínű. A körzeti magnitúdó proporcionalitásra gyakorolt hatására bővebben lásd: Kovács (2004).

tehát a szisztéma a FIDESZ–KDNP 45%-körüli relatív szavazattöbbségét közel 60%-os mandátumaránnyá alakítani.

Mennyit ér egy szavazat?

A modellszámítások mellett kidolgoztunk egy olyan módszert, amellyel egy másik szemszögből bemutatható a pártok felül- illetve alulreprezentáltsága. Abból indultunk ki, hogy a szokásos megközelítés helyett, amely az egy mandátumra eső szavazattal operál, megvizsgáljuk, hogy az adott pártra leadott egy voksra mekkora mandátumtöredék (mandátumezrelékekről van szó) esik. Ez nagyon kicsi szám, amit úgy érdemes összehasonlítani, hogy a legerősebb párt, esetünkben a Fidesz–KDNP eredményét vesszük 100%-nak. Az így megkapott értékek azt mutatják, hogy a leginkább felülreprezentált párthoz képest mennyivel ér kevesebbet egy másik pártra leadott voks. A tökéletes arányosság hipotetikus esetében ez minden párt esetében 100% lenne.

5. ábra: Szavazatok értéke az eredeti eredmények és a modellszámítások alapján (Fidesz = 100%). Forrás: saját szerkesztés

Ez a mutató a már alkalmazott arányossági együtttható analógiájaként fogható fel. Előnye az, hogy plasztikusabban fejezi ki egy szavazat értékét – annak függvényében, hogy azt mely pártra adták le. Ennek megfelelően az 5. ábrán ugyanaz a trend ismerhető fel, mint a modellek ismertetésénél használt grafikonokon. A prémiumvoksok kivezetése, a régi mandátumarányok visszaállítása közel ugyanannyira befolyásolják az aránytalanság alakulását, a három elem kombinálva pedig már jelentősen javít a mutatón.

Következtetések

A modellszámítások eredménye alapján valóban növekedett a szisztéma aránytalanságra való hajlama, a jelentősebb változások gyakorlatilag mind az aránytalanabb eredmények irányába hatnak. Kivétel ez alól a területi listák megszüntetése, ennek jótékony hatása azonban a többi elem torzítása miatt nem érvényesül. Az arányos vagy aránytalan eredményekre való hajlam leginkább a negyedik külső tényező, a pártok erőviszonyainak tükrében értékelhető a legjobban. Az új magyar választási rendszert a modellezett három elem érzékenyebbé tette a szélsőséges eredményekre. A premizáció és az egyéni ág megerősödése fokozza az egyéni kerületekből érkező torzítást, a kompenzációs potenciál csökkentése pedig tompítja a töredékszavazatok ezzel ellentétes irányú hatását.

A három tényezőből kettő a választási rendszer struktúrájából adódik, az egyéni mandátumok arányának megnövekedése és az önálló kompenzációs lista megszűnése olyan elem, amely bár torzítja az eredményeket, mégis indokolható a parlamenti létszám csökkentésével, és a kerületbeosztás követelményeivel. Fentebb jeleztük, hogy az egyéni kerületek száma –figyelemmel az utóbbi tényezőre – tovább nehezen lenne csökkenthető. Azonban a 199 fős összlétszámot „önmagában” semmi nem indokolja, így az arányosabb képviselő érdekében elképzelhető lett volna több listás mandátum beépítése a rendszerbe, akár 250-ben megállapítva az Országgyűlés mandátumszámát. Csakhogy rögtön a 2010-es választások után alkotmánymódosítás született a képviselői helyek 200-as maximumáról, s bár ez az Alaptörvényben már nem szerepel, később a kormánytöbbség nem akart e fölé menni – különösen a számára várhatóan nem kedvező arányosság kedvéért. A harmadik aránytalanító elem, a premizáció bevezetése mögött azonban ilyen indokok sem állnak, szükségessége szakmai érvekkel nem magyarázható.

Irodalom

- Fábián György – Kovács László Imre (1998): Voksok és mandátumok. A választási rendszerek arányossága. Villányi úti Könyvek 12. Politikatudományi sorozat 8. Villányi úti Konferenciaközpont és Szabadegyetem Alapítvány, Budapest.
- Kovács László Imre (2004): A választási rendszer elemei. In: Szoboszlai György (szerk.): A közjogi választások egyes elméleti és gyakorlati kérdései. Választási Stúdiumok. 3. Országos Választási Iroda, Budapest. 9-56. o.